

Рецензия от член на научно жури
за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ по програма
„Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка“ (Финанси)
в СА „Д. А. Ценов“ – Свищов

Рецензент: проф. д-р Силвия Трифонова Трифонова-Праматарова
Автор на дисертационния труд: докторант Таня Стайкова Йорданова
Тема на дисертационния труд: „Моделиране поведението на домакинствата при вземане на решения за спестяване и инвестиране“

I. Общо представяне на дисертационния труд:

1. Предмет на изследване в дисертационния труд е поведението на домакинствата при вземане на решения за спестяване и инвестиране.

2. Дисертационният труд е с общ обем от 181 стандартни страници.

3. Структурата на дисертационния труд е класическа, съставена от въведение, три глави, заключение, библиография и приложения. В първа глава са представени теоретичните концепции на финансовото поведение на домакинствата в еволюционен аспект. Изяснени са основните акценти при вземането на решения за спестяване и инвестиране от страна на домакинствата чрез финансови методи. Втора глава е посветена на методологическите решения при моделирането на поведението на домакинствата. За целта са изведени теоретичните аспекти и е очертана концептуалната рамка на риска във финансовата дейност на домакинствата. Разработен е методологичен модел за определяне на отношението на домакинствата към риска при вземане на решения за спестяване и инвестиране. В трета глава е анализирано поведението на домакинствата в България при вземане на решения за спестяване и инвестиране чрез емпирично проучване, проведено в периода юли – август 2019 г. Апробиран е модел за определяне на рисковия профил при вземане на решения за спестяване и инвестиране. Въз основа на получените резултати са изведени решения за ефективно управление на финансовата дейност на домакинствата.

4. Списъкът с използваната литература включва общо 112 литературни източници, в т.ч. 27 на английски език, 8 на руски език и останалите на български език. В библиографията са посочени и 6 интернет страници.

5. Към дисертационния труд е представено едно приложение – Анкетна карта, разработена от докторантката, на тема „Моделиране поведението на домакинствата при вземане на решения за спестяване и инвестиране“. Това приложение заема общо 8 стр.

II. Преценка на формата и съдържанието на дисертационния труд.

1. Дисертационният труд е посветен на тема, която е значима и винаги е актуална, а именно – финансовите решения на домакинствата за спестяване и инвестиране, които са двигател за едни от най-важните процеси в икономиката. Интерес представлява акцентът, който докторантката си поставя в своето научно изследване, а именно – рискът като основна детерминанта при вземането на решения за спестяване и инвестиране.

Докторантката е добре запозната с проблематиката на научното изследване, за което свидетелства ясното дефиниране на обекта и предмета на изследването, целите и задачите на изследването.

Предмет на дисертационния труд е поведението на домакинствата при вземане на решения за спестяване и инвестиране. Обект на изследване са домакинствата в България.

Основната цел на труда е изследването на финансовото поведение на домакинствата в теоретичен, методологичен и емпиричен аспект, в т.ч. на тяхното отношение към риска, при вземане на решения за спестяване и инвестиране. Посочена е и вторична цел, а именно: а) разработване на методологичен модел за определяне на

рисковия профил на домакинствата; б) въвеждане на индекс, измерващ промяната в отношението към риска при вземане на инвестиционни решения. За реализирането на така поставените цели са формулирани 7 изследователски задачи.

Изследователската теза на дисертационния труд (стр. 6) е, че поведението на домакинствата при вземане на решения за спестяване и инвестиране подлежи на моделиране, в т.ч. и по отношение на риск мениджмънта, чрез прилагане на интердисциплинарен подход. Според мен обаче така посочената изследователската теза на труда е формулирана твърде общо и се нуждае от конкретизация.

Методологията на изследването включва широк кръг научноизследователски методи като историко-логически подход, сравнителен анализ, системен подход, метод на анализа и синтеза, индуктивен и дедуктивен метод, метод на наблюдението, метод анкетно проучване, факторен и структурен анализ, дескриптивен анализ и емпиричен анализ.

2. В труда е застъпен преглед на съществуващата литература по проблематиката, макар че това не е открито като самостоятелна точка в първа глава. При прегледа на литературата е отразено собственото отношение на автора по разглежданите въпроси.

3. Общият обем на дисертационния труд е 181 стандартни страници. В автореферата е посочено, че трудът е с общ обем от 187 стр., но това е неправилно, тъй като в края на труда след приложението, са представени: Насоки за бъдещи изследвания по темата на дисертацията; Справка за научните и научно-приложни приноси в дисертационния труд; Списък на публикациите на докторанта; Декларация за оригиналност и достоверност на дисертационния труд. Обичайната практика е всички тези елементи да се включват в автореферата, а не в дисертационния труд.

4. В дисертационния труд е използван подходящ графичен и табличен инструментариум за илюстриране на изложените тези и постановки. Представени са общо 23 фигури и 26 таблици.

5. Дисертационният труд се характеризира с кохерентност и последователност на разсъжденията. Осъществен е плавен преход между отделните части. Налице е издържаност на научния апарат и съразмерност на отделните три глави в труда.

6. Освен приложения дескриптивен и емпиричен анализ, трудът би спечелил от прилагането на една по-задълбочена статистическа обработка на емпиричните данни, събрани от проведеното авторово анкетно проучване на финансовото поведение на българските домакинства. Обхватът на изследването включва 507 домакинства от градски и селски райони. Изследването е проведено в периода юли – август 2019 г., като е приложен методът на записване на данните в предварително изготвена от автора анкетна карта. Въпросите са структурирани в четири модула: обща информация; оценка на финансово състояние; вземане на решения за спестяване; вземане на решения за инвестиране. Изследването е обработено с MS Excel.

7. Във връзка с изпълнението на поставените цели и задачи на изследването, докторантката е ползвала множество български и чуждестранни източници и публикации по темата. Общият брой на литературните източници, посочени в списъка на използваната литература, е 112. Прегледът на дисертационния труд показва, че докторантката е спазила правилата на научната етика. Литературните източници са цитирани коректно в текста.

Но могат да се посочат следните бележки: 1/ литературните източници в библиографията не са номерирани; 2/ библиографията не е форматирана аналогично с изложението (различни вид и големина на шрифтовете).

8. Авторефератът отразява точно и ясно написаното в труда. Положително впечатление прави представената от докторантката Справка на публикациите на докторанта по темата на труда, която включва 2 студии (едната от които е на английски език), 2 статии и 2 доклада (на руски език), публикувани в неререферирани издания с научно рецензиране или в редактирани колективни томове.

III. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд.

Научните и научно-приложните приноси на труда са посочени в автореферата към дисертационния труд (с. 30-31).

Считам обаче, че приносите, декларирани от докторантката, би трябвало да бъдат дефинирани по-добре в автореферата. Така, както са посочени в момента, те имат сходен характер с изследователските резултати, поради което би следвало да бъдат по-добре прецизирани.

Например, докторантката е посочила в първия принос: „...теоретично изследва същността на финансовото поведение на домакинствата от позицията на финансовия мениджмънт”, в третия принос: „...авторът откроява риска, изследва го...” – това са резултати от дисертационния труд.

Според мен научните и научно-приложните приноси на труда са следните:

- Систематизация на детерминанти, относими към финансовото поведение на домакинствата при вземане на решения за спестяване и инвестиране, и разработване на матрица на поведението на домакинствата, с прилагане на факторен подход с обособени външни и вътрешни компоненти.
- Разработване на концептуална рамка на риска във финансовата дейност на домакинствата и на авторов методологичен модел за изследване на рисковия им профил при вземане на решения за спестяване и инвестиране.
- Апробиране на методологичния модел чрез емпирично изследване на финансовото поведение на българските домакинства, с извеждане на авторов коефициент, отразяващ промяната в отношението им към риска при реализиране на инвестиционните им намерения, и на алгоритъм на решенията им за избор на стратегии и инструменти за ефективно финансово управление.

IV. Критични бележки, въпроси и препоръки по дисертационния труд:

1. Изследователската теза на дисертационния труд е формулирана твърде общо: *„Поведението на домакинствата при вземане на решения за спестяване и инвестиране подлежи на моделиране, в т.ч. и по отношение на риск мениджмънта, чрез прилагане на интердисциплинарен подход”*. Би следвало тезата да бъде формулирана много по-ясно и по-конкретно, и да бъде пряко обвързана с методологичния модел за изследване на рисковия профил на домакинствата при вземане на решения за спестяване и инвестиране. Необходимо е да се приложи статистически/иконометричен модел за оценка на резултатите от проведеното анкетно проучване сред българските домакинства.
2. Удачно би било да се формулират една или две хипотези в труда, които да се проверят (потвърдят или отхвърлят) в хода на емпиричното изследване. Става дума основно за анализа на рисковия профил на домакинствата при вземането на решения за спестяване и инвестиране – в т. 3 на Глава 3, и конструиранияте дървета на решенията, изводите от които са представени на 160 стр. в труда.
3. При прегледа на съществуващата литература по изследваната проблематика, прави впечатление, че в труда не са ползвани и цитирани трудовете на такива специалисти по лични (персонални) финанси като проф. д-р Мария Видолова, доц. д-р Григор Сарийски, проф. д-р Татяна Хубенова-Делисивкова, проф. д-р Искра Балканска, доц. д-р Ирина Казанджиева-Йорданова, гл. ас. д-р Мирослав Неделчев, гл. ас. д-р Юлия Стефанова, финансовият консултант Стойне Василев, Рая Христова, Робърт Кийосаки и Шарън Лехтър, и други.
4. По същество относно анкетното проучване и анализа на резултатите от него бих искала да отбележа няколко неща. Първо, на стр. 110 в текста и на стр. 111 на Фигура 5 пише „едночленно семейство”, а иначе се изследват домакинства. Налице е объркване между семейство и домакинство.
5. На стр. 113 Фигура 6 пише домакинства по възраст. Домакинствата нямат възраст. Не става ясно това средна възраст на членовете на домакинството ли е, възраст на главата на домакинството или нещо друго? Пак на тази страница

пише: „Домакинствата от 51 г. до 65 г. заемат 4%. Официалните данни показват, че делът на населението е 27%. Домакинства над 65% заемат 2% в извадката. По данни на НСИ населението е 33%.” Това означава, че извадката на докторантката е много вероятно да бъде силно изместена по възраст (а и по други характеристики може да е изместена), което да рефлектира върху резултатите.

6. На стр. 114 – Фигура 7 – разпределението на лицата по град-село в извадката е много различно от това установено в НСИ. Това отново означава, че извадката е изместена и по този признак.
7. Обхватът на изследването включва 507 домакинства от градски и селски ареали, но тя не възпроизвежда основните социално-демографски характеристики на населението в страната. Препоръчвам извадката да бъде претеглена по основните демографски характеристики, като вид населено място (град-село), възраст, образование и т.н.
8. Втората ми препоръка е да се направи иконометричен модел, където резултативната променлива да бъде решението за спестяване или инвестиране (може би въпрос 17 от анкетата), а фактори да бъдат социално-демографските характеристики на домакинствата, които докторантката изследва. Препоръчвам да се помисли в тази посока.
9. Неправилно в библиографията е цитиран един труд, на който авторите са: Бобева, Д., Йоловски, Дж. (2018), Лични финанси: въведение, София, Джуниър Ачийвмънт, ISBN 978-954-8421-37-9. В библиографията като автор неправилно е посочена само Д. Бобева, а не и Джеймс Йоловски.
10. Представените резултати от проведеното дисертационно изследване до голяма степен се припокриват с формулираните научни и научно-приложни приноси. Според мен дори някои от резултатите от изследването на практика се явяват поточно формулирани приноси. Препоръчително е по-ясното и отчетливо разграничаване между резултати и приноси с цел разкриване на истински значимите научни достойнства на труда.
11. В изложението на дисертационния труд са използвани някои термини, които не са характерни за специализираната литература, като например, „портфелират” (стр. 165).
12. Форматирането на труда във всичките му части не е уеднаквено, което до известна степен затруднява четенето му. Трудът има нужда и от стилова, и граматическа редакция.

V. Обобщено заключение и становище.

Дисертационното изследване представлява научен интерес, посветено е на важен проблем и е проведено много широко анкетно проучване сред огромен брой български домакинства. Направените в заключението изводи изразяват собствената позиция на докторантката. Поради това давам положителна оценка за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд и автореферат, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Таня Стайкова Йорданова по програма „Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка“ (Финанси) в СА „Д. А. Ценов” – Свищов.

Дата: 15.06.2020 г.

Рецензент:

(проф. д-р Силвия Трифонова-Праматарова)